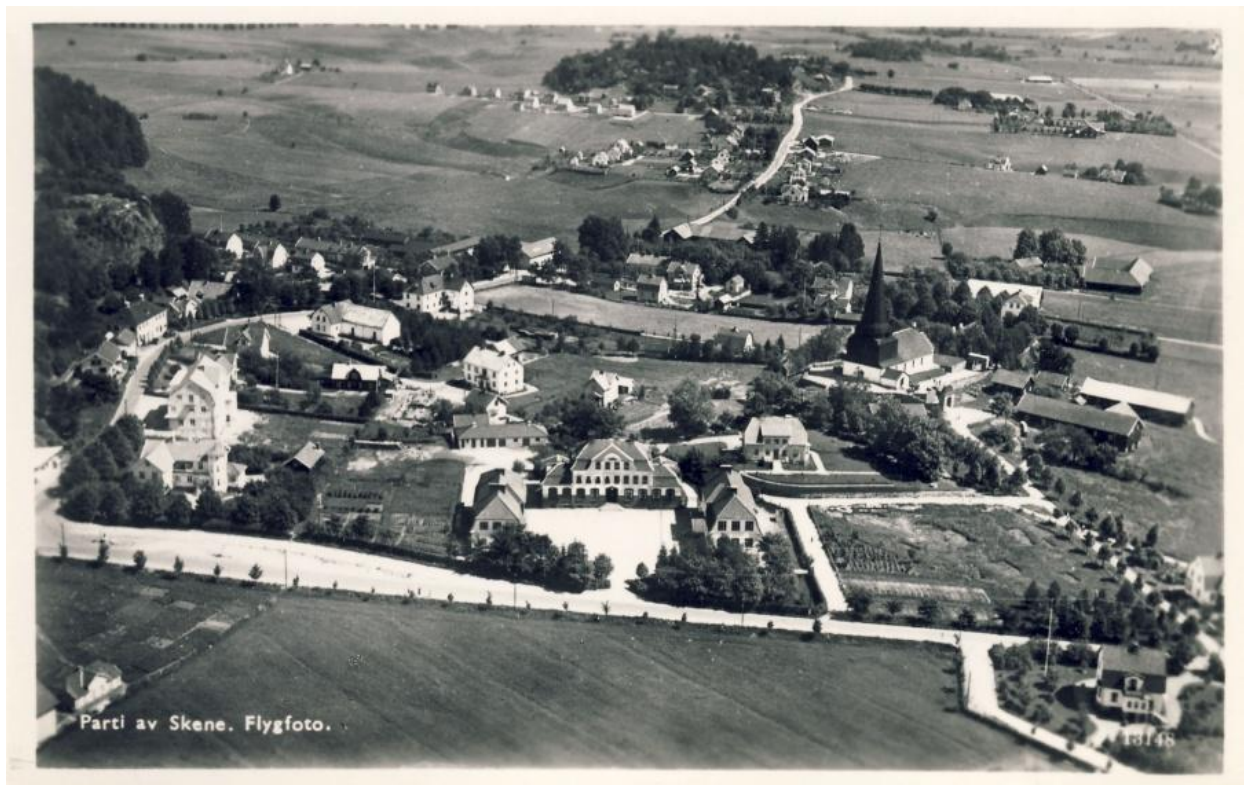

THORILD BLOMDAHL

**VARDAGSLIV UNDER
ANDRA VÄRLDSKRIGET**

Skene-Örby Hembygdsförening

VARDAGSLIV UNDER ANDRA VÄRLDSKRIGET

FÖRORD

Denna uppsats skrevs ursprungligen på initiativ av *"Institutet för språk och folkminnen, dialekt-, ortsnamns- och folkminnesarkivet"* i Göteborg, som önskade redogörelser och berättelser om livet i Sverige under andra världskriget. Uppsatsens disposition följer i huvudsak institutets förslag. Eftersom jag inte har några minnesanteckningar, har jag varit helt tvungen att lita på minnet och eftersom skildringen gäller förhållanden, som inträffade för mer än 60 år sedan, ber jag om överseende, om inte allt är helt rätt.

INLEDNING

Mitt namn är Thorild Blomdahl och jag är född 1927 och uppvuxen i Skene i nuvarande Marks kommun, Sjuhäradsbygden, Västergötland. Jag skulle alltså fylla 12 år när kriget bröt ut hösten 1939. Mitt hem var Nya Skolan, nuvarande Parkskolan, i Skene, där min pappa Waldemar Blomdahl tjänstgjorde som lärare och senare som tillsyningslärare 1917 – 1952, alltså i 35 år. För ytterligare uppgifter om min familj och dess ursprung hänvisar jag till "Efterskrift".

Mina första minnen av krig i allmänhet har jag från Abessinienkriget 1935 och inbördeskriget i Spanien 1936. Båda dessa händelser uppmärksammades och diskuterades livligt i mitt hem. Speciellt minns jag bilder från Abessinien på skadade och svältande barn. Italienska flygplan anföll flyende abessinier och rödakorsmärkta ambulanser. Detta var traumatiskt för en åttaåring. Man samlade in mycket pengar till mat, nya ambulanser och annat att sändas dit.

Skene var en del av Örby socken och ligger i Viskadalen. Samhället blev municipalsamhälle 1941 och avskildes från Örby kommun och blev köping fr.o.m. den 1 januari 1952. Möjligheterna till egen utveckling blev därigenom avsevärt bättre. Skene var ett

Skiftbyte vid Kungsfors i bakgrunden några bomullsmaoasin

nyuppförda lagerhus, som delvis kom att dominera landskapet. Det som inte fick plats i Skene lagrades i Varbergs hamn, även där i nyuppförda skjul. Sveriges försörjning av bomull under krigsåren kom till övervägande del från dessa lager.

industrisamhälle bland många andra i Viskadalen med textiltillverkning som huvudsaklig industrigren. Den dominerande företaget var Kungsfors Väveri och Spinneri, en del av Borås Wäveri AB, Borås, allmänt benämnt Väveribolaget. Industrin sysselsatte under 1930- och 40 talet som mest ca 1300 personer. Väveribolagets ägare var Axel Bergengren, som var en mycket framsynt industrialist. Redan under 1938 började han köpa in stora kvantiteter bomull och inköpen fortsatte fram till krigsutbrottet. Hela båtlastar lossades i Varberg och transporterades till Skene, där bomullsbalarna lagrades i väldiga,

KRIGET NÄRMAR SIG

Efter sommarolympiaden 1936 i Berlin började krigstrummorna mullra och 1937 förstod vi vart det barkade hän. När tyskarna sedan ockuperade Österrike 1938 började Sverige rusta för krig på allvar. Sveriges krigsmakt var i det närmaste obefintlig efter många års aningslös och ansvarslös nedrustning. Nu började man bygga skyddsrum, planerade för mörkläggning, monterade och prövade flyglarmsirener, "Hesa Fredrik". Alla i ålder 16 – 65 förklarades försvarspiktiga i civilförsvar eller krigsmakt. Civilförsvaret kallade till kurser av olika slag. Regeringen införde en ny "temporär" pålaga, värnskatten, att bekosta upprustningen av försvaret.

Min far var Örby sockens skolledare och hade tjänstebostad i Nya Skolan, ett stort vackert skolhus i tegel, beläget mitt i Skene. På skolans tak monterades en "Hesa Fredrik" och i källaren byggdes ett stort skyddsrum med tjocka, gassäkra pansardörrar och ventilationsaggregat, Detta skulle bl.a. inrymma delar av samhällets civilförsvarsledning i händelse av flyganfall och krig. Jag påmindes således på många sätt om tidens allvar.

Skulle kriget komma, förutsatte man, att fientligt flyg skulle följa Viskadalen in mot Västergötland. Väveribolaget inköpte luftvärnskanoner från Bofors, varav en skulle placeras på fabriken's tak i Skene. Byggandet av fundamentet på taket och monteringen av kanonen följdes med stort och intresse. (Omslagsbilden på "Skene by, Östra roten" ser man Kungsfors fabriks torn och på tornet den kran, som skulle lyfta upp kanonen i händelse av krig.) Kanonen blev mig veterligt aldrig använd.

Waldemar Blomdahl

När kriget bröt ut den 1 september 1939 var vi således införstådda med situationens allvar. När sedan Sovjetunionen den 30 november efter långa förhandlingar anföll Finland, blev givetvis stämningen ännu allvarigare. Inkallelserna till krigsmakten kom slag i slag och civilförsvarets övningar av evakuering och brandsläckning intensifierades. Hesa Fredrik provades med jämna mellanrum. Speciella civilförsvarspoliser utnämndes och dessa tjänstgjorde vid civilförsvarsövningarna. En stor och kraftig man, ägare till fastigheten Bohem i skolans grannskap, vid namn Alfred Klasson – allmänt kallad Jätten Klasson - var en dylik polis. En lördagseftermiddag våren 1939 hade man civilförsvarsövning med luftskydd som tema. När "Hesa Fredrik" tjöt skulle alla i samhället – utomhus eller inomhus – omgående bege sig till närmaste skyddsrum eller källare. Mitt emot Hammars Verkstad på andra sidan gatan i fastigheten Gärdhem fanns en modist- och modeaffär. Ägarinnan, Alice Börjesson, var en prydlig och chick medelålders dam och strax efter att flyglarmet hade gått kom hon trippande från sin affär för att leverera en ny hatt till någon kund i samhället. Hon hade inte gått många steg innan Jätten Klasson fick syn på henne och vrålade så det hördes i halva samhället: "Förschwinn." Halvt ihjälskrämd försvann hon in i sin butik med våldsam fart.

Mörkläggningen var strikt under de första krigsåren, speciellt efter det tyska angreppet på Danmark och Norge den 9 april 1940. Vakter gick omkring på kvällar och nätter och kontrollerade efterlevnaden. Syntes minsta ljusspringa knackade vakten på och beordrade bättring. Alla fordon, även cyklar, skulle ha mörk-läggning'sbelysning med svagt blått ljus. Ficklampor måste avskärmats kraftigt.

HEMMA

Vår familj, far och mor min syster Eira och jag, bodde således på andra våningen i skolan. Med "Hesa Fredrik" på taket och civilförsvarets ledningscentral i källaren var vi väl medvetna om situationens allvar. Skolans fönster – många relativt stora – försågs med mörklägningsutrustning. Vindarna på såväl huvudbyggnaden som flygelbyggnaderna röjdes från onödig bråte och släckningsutrustning bestående av sandlådor, hinkar och handsprutor utplacerades. Husets fyra lägenheter i andra och tredje våningen utrustades med ett slags rephissar för nödevakuering. Det var ett ändlöst $\frac{3}{4}$ tum hamprep, som gick i ögla genom en bromsande hylsa av aluminium. Man satt i ett enkelt säte av kanvas och man fick själv bromsa sig ner i lämplig fart. Såvitt jag kommer ihåg, var det bara jag, som vågade prova dessa primitiva anordningar.

Tilldelningen av koks till skolans fyra stora värmepannor blev mycket begränsad och ersattes med ved. Detta innebar, att en stor del av skoltomten blev upplag för famnved, som sedan sågades till mindre vedklampar av Jätten Klasson. Skolans vaktmästare, Claes Magnusson, fick nu ett jättearbete med att köra in ved för att hålla skolans lokaler varma.

Värmen i byggnaderna drogs ner och under de väldigt kalla krigsvintrarna statistikerna har angett, att vintern 1939-40 var den kallaste på 168 år - sjönk temperaturen kraftigt inomhus i skolsalar och bostäder.

Innanfönsterna sattes in tidigt på hösten för att behålla värmen i skolsalarna. Varmvatten fick vi en eller två gånger i månaden.

Huvudbyggnaden och södra flygelbyggnaden hade inte något varmvatten. Dyligt fanns endast i den norra flygelbyggnad, där gymnastiksalen fanns, för att möjliggöra dusch efter gymnastik.

Far var 52 år gammal och således befriad från militärtjänst, men han hade i gengäld ansvarsfulla arbetsuppgifter inom civilförsvaret och kristidsnämnd. Dyliga uppdrag fick skötas på fritid. Mor, som var aktiv inom Röda Korset, och min syster, 19 år, utsågs till sjukvårdstjänst inom civilförsvarets organisation. Själv blev jag, trots min låga ålder ordonnans i civilförsvaret och brandkår och utrustades med stål hjälm och gasmask. Detta tyckte jag var ganska häftigt.

Under somrarna 1940-44 arbetade jag vid Väveribolagets Centralverkstad på Kungsfors dels för att få praktikintyg för fortsatta studier vid någon teknisk skola dels för att tjäna lite

pengar. Inkallelserna gjorde, att jag var välkommen till bolaget och jag fick god handledning av verkmästare Sjöo för att göra nytta. Jag började som "smedhalva" hos smederna Persson och Strömgren, både mycket kunniga yrkesmän. Småningom blev jag maskinarbetare och lärde mig sköta svarvar och fräsmaskiner. Lönen ökade från kr 0:50 till 0:75 i timmen.

I Varberg, där vi hade en sommarstuga, bevakades hamnen och andra strategiska punkter av landstormsmän iförda trekantiga huvudbonader och utrustade med mausergevär från anno dazumal. Detta var inte särskilt förtroendeingivande. Statsminister Per Albin Hanssons uttalande i radio och för press att "Vår beredskap är god" klingade falskt för de, som begrep situationen. En s.k. samlingsregering bildades med de fyra stora partierna som deltagare.

TANKAR OCH KÄNSLOR

Under hösten 1939 och vintern 1939 - 40 var känslan för krigsnärvaro inte speciellt stor. Bensinen ransonerades och man fick under hösten tilldelning till motorfordon på ransoneringskort. Gengasaggregat monterades på såväl last- som personbilar och kurser ordnades. Finska Vinterkriget engagerade många. Regeringen förklarade Sverige vara "icke krigförande". Under sloganen "Finlands sak är vår" samlades stora summor in till ambulanser, jaktplan, mat och kläder. Isaac Been, kyrkoherde i Göteborg och hovpredikant, var primus motor och reste omkring och höll engagerade föredrag bl.a. i Folkets Hus i Skene. (Hans syster Signe var gift med församlingens komminister Iwan Scherdén.)

Ett Folkhushållningsdepartement inrättades, som i sin tur skapade en Kristids- kommission och senare en Bränslekommission. Vi fick ransoneringskort för tilldelning av mat, kläder och andra förnödenheter, men situationen kändes inte speciellt besvärlig. Vi blev småningom vana vid ransonering, mörkläggningen, proven av "Hesa Fredrik", inkallelser o.s.v.

När tyskarna invaderade Danmark och Norge den 9 april 1940 skärptes läget och alla fick naturligtvis en oerhörd chock. Total mörkläggning beordrades och en stor del av krigsmaktens vapenföra män inkallades. (Detta benämndes officiellt inte "allmän mobilisering" av politiska skäl.) På nätterna mullrade tung trafik på landsvägen genom Skene. Det var regementet i Borås, I15, som förflyttade manskap och utrustning till Västkusten. Detta mullrande upplevde vi som mycket skrämmande.

Bensintilldelningen till privatbilister drogs in helt. Däcken på privata personbilar, således även vår, beslagtogs och lämnades in till kristidskommissionens förråd. Familjens bil, en nästan ny Ford V8 fick ställas på klossar.

Närheten till kriget upplevde vi speciellt starkt på somrarna, när vi var i Varberg, där landstormen hade avlösts av inkallade militära enheter för bevakning av kusten och hamnen. Vår sommarstuga låg högt uppe på Apelvikhöjd och vi såg ofta främmande krigsfartyg vid horisonten. Handelsfartygen höll tätt intill kusten och snek alldeles intill Subbebergets fyr vid Lilla Apelviken. Minsprängningar hördes regelbundet. Svenska krigsfartyg patrullerade längs kusten innanför tremilsgränsen. Snart rapporterades krigsförlisningar av svenska handelsfartyg på grund av minor och torpeder i såväl Östersjön som Västerhavet.

I avsikt att förhindra spionage anbefalldes i radio och tidningar *Tystnadsplikt* och efter ett tag såg vi på affischer och bilder en blå-gulrandig tiger, *En svensk tiger*.

För oss pojkar var kriget till en början något av ett äventyr långt bort, som vi kunde följa i tidningar och radio. Men livet kom snart nog att präglas av den militära beredskapen. Så t.ex. lade Armén Krigsskola under sommarmånaderna en del av sin utbildning till staden

med förläggning i Varbergs Fästning. För att få beväringar att öva med förlades ett kompani från I15 i Borås till Varberg och deras bivack var på några ängar alldeles öster om Apelviks Höjd d.v.s. inte långt ifrån vår stuga. Militärerna bodde i tält, lagade mat i kokvagnar och övade på gårderna och i skogen i närheten. Vi pojkar fick tillåtelse att följa övningarna på nära håll och tyckte det var häftigt, när bassarna fyrade av salvor med lösa skott och det luktade krut. När "striderna" var över letade vi tomma patronhylsor i gräset och ljungen och lämnade dem till övningsledaren för att visa oss nyttiga.

Krigets allvar och elände blev tydligare allt eftersom och speciellt obehagligt och oroande var nyheterna från våra grannländer. Jag minns väldigt väl, när Uno Stenholm på radion meddelade, att ett stort antal norrmän, som tagits som gisslan, blivit avrättade utan rättegång efter mordet på en tysk nazistkoryfé. Stenholm läste mycket långsamt i tur och ordning, upp de avrättades namn, yrke, ålder och hemort, Uppläsningen uppfattades som nekrologer för de avrättade och blev ett gripande inlägg i debatten om nazisternas grymheter i Norge och övriga Europa. Då, om inte förr, förstod alla hur utsatt vår situation var. Än värre blev det, när Tyskland senare begärde fri transitering av Division Engelbrecht inför anfallet mot Sovjetunionen.

Flyglarmen var det mest obehagliga. Det gick an på dagen. Av nyfikenhet gick man då sällan ner i skyddsrummet utan gick ut och spanade efter flygplan. Vi kunde tydligt se det tyska flygvapnets kännemärke, ett svart-vitt kors. Ett flyglarm på natten däremot var mycket obehagligt och enligt givna anvisningar skulle man gå ner i skyddsrummet.

NYHETSFÖRMEDLING

Händelserna ute i världen och hemma i Sverige följdes med hjälp av radio och tidningar. Vi prenumererade på Borås Tidning för lokala nyheter och, eftersom far var uttalad antinazist, även på Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning för övriga nyheter. GHTs chefsredaktör, Torgny Segerstedt, som följt nazismens utveckling och varnat för Adolf Hitler redan före hans tillträde som rikskansler 1933, höll oss i artiklar och sin ledarspalt, I DAG, väl underrättade om händelserna ute i världen och då speciellt Tyskland. Hans polemik mot Hitler och nazismen blev efter hand oerhört kraftig. Judeförföljelseernas klimax under den s.k. Kristallnatten 1938 noterades med stor vrede och oro.

Far litade inte helt på den svenska nyhetsförmedlingen. Regeringen, påverkad och skrämmd av tyskarna, använde sig tidigt av censur och transportförbud för att förhindra, att för Tyskland alltför obekväma nyheter kom i press. Handelstidningen hade då och då stora tomrum i textspalterna, där censuren varit framme.

Vi lärde oss snart att lyssna på BBCs nyhetsutsändningar på kortvåg från London. För att få bättre mottagning köpte far en ny radio till min och familjens glädje. Den gamla Motorolan ersattes av en jättefin apparat av fabrikat Centrum. Med hjälp av en tio meter lång kopparantenn på taket fick vi bra kortvågsmottagning.

Under sommaren, när vi var i sommarstugan i Varberg, där vi inte hade elektricitet, använde far en s.k. kristallmottagare för att lyssna på Stockholm-Motala radio. Mottagningen var långt ifrån bra och efter ett tag lyckades jag med hjälp av en byggsats från Clas Ohlson & Co, Insjön, montera ihop en batteridrivna enrörs-mottagare med hörlurar, som far och våra grannar kunde använda för att få dagsnyheterna.

MAT OCH DRYCK

Under 1939 fram till krigsutbrottet uppmanade myndigheterna hushållen att inköpa förvaringsbara livsmedel såsom socker, råkaffe, makaroner och konserver av alla slag mm att ha i händelse av krig. Detta benämndes inte hamstring utan beredskapslagring.

Ransoneringsen av livsmedel, kläder och andra förnödenheter intensifierades efter hand. I stort sett alla livsmedel var ransonerade förutom grönsaker och fisk. De flesta familjerna bakade sitt eget bröd. Varje person tilldelades ett visst kvantum vetemjöl och rågmjöl på olika kuponger.

Alla som hade möjlighet att odla frukt, grönsaker och rotfrukter gjorde det. Vi hade en stor trädgård med grönsaksland, fruktträd och bärbuskar. Jag hjälpte motvilligt till efter bästa förmåga och belönades med en timpeng på 25 öre.

Elevernas grönsaksodling

Vi blev nästan självförsörjande på potatis. Grönsaker konserverades och bär syltades så mycket som sockerransonen tillät. Vi skaffade höns tillsammans med familjen Hilda och Claes Magnusson, skolans idoga vaktmästarpar.

Blev det överskott av ägg på våren och sommaren konserverade mor detta i vattenglas. Dessa ägg kunde sedan endast användas för

matlagning. Claes och Hildas son, Nils, och jag hade kaniner. De blev mest till besvär, då de hade en otrolig förmåga att ta sig ur burarna, och bidrog föga till försörjningen.

På kusten hände det, att folk samlade in mäs- och trutägg. Vi gjorde aldrig detta för vi tyckte äggen var oaptitliga och smakade tran.

Kristidkommissionen uppmanade alla att odla grönsaker och framför allt potatis. Lantbrukare ställde ofta mark till förfogande för ett billigt arrende. Samhällen och städer, t.ex. Borås, lät plöja upp gräsmattor i parker och ställde "åkern" till förfogande för dylik odling. Ovana stadsbor klagade ofta över ömma ryggar och ryggskott under flera år framöver.

För oss skolelever betydde detta ökade intresse för potatis, att vi kunde få en veckas ledighet, s.k. potatislov, för att hjälpa lantbrukare ta upp potatis. I vår klass på Kommunala Mellanskolan hade vi förmånen att ha Henry Strömme som kamrat. Henrys familj ägde och brukade Hede Säteri i Kinna och "farbror" Axel hälsade oss alltid välkomna att hjälpa till på dessa lov. Och det fina var, att vi inte enbart fick kröka rygg i potatisåkern utan fick hjälpa till med allehanda sysslor under Henrys ledning.

Som boende på landsbygden kände vi inte ransoneringsen av livsmedel speciellt besvärlig. Till hjälp kom en s.k. fiskebil en eller två gånger i veckan under en stor del av året från Varberg med färsk fisk. På vinterhalvåret kom frekvent män från skogarna in till samhället och sålde gäddor och harar, som blev välkomna tillskott.

Allt bröd, matbröd såväl som vetebröd och kakor, bakade mor hemma. Ransonerna av smör och margarin räckte till. Eftersom både mor och far var av jordbrukarfamilj fick de god nytta av lantushållets metoder för tillverkning, tillagning och förvaring av mat och konserver.

Ransoneringsen av kaffe och kakao var besvärlig. Kristidschokladen blev efter hand allt sämre. Konditorivaror kunde endast köpas mot kuponger och det var säkerligen inte lätt att

vara konditor under denna tid. Biografen Cosmoramas ägare, R. Brattberg, drev också konditoriet i samma fastighet. Förutom ransonerade varor, tillhandahölls också bakelser mm, som inte var ransonerade. Dessa ansåg vi smakade potatismjöl och sågspån. Han tröttnade på all kritik och sålde efter ett tag konditoriet till Dagmar Haglund, som tillika var föreståndare av baptist- församlingen, vars kapell låg mitt emot konditoriet.

Familjen Haglunds son, Rune, och jag var kamrater och vi lyckades då och då snika till oss överblivna och osålda bakelser. Jag konstaterade snart, att de haglundska bakelserna inte var ett dugg bättre än de brattbergska. För rättvisans skull vill jag meddela, att de oransonerade bakverken, som kunde inköpas hos Skoglunds Konditori eller någon annanstans i byn inte smakade bättre.

Rune Haglund, son till Enok och Dagmar Haglund, och som var ett busfrö – säkert inte värre än vi andra – visade tidigt anlag att bli religiös förkunnare. Redan när han gick i andra klass och vi andra knattar således gick i första, visade han sina talanger som förkunnare. Iförd ett gammalt draperi som mantel och hållande en vikt wellpappsskiva som bok reciterade han utantill långa stycken ur Bibelns Första Mosebok, 1. Kapitlet Skapelsen, för oss, som andäktigt satt med knäppta händer på trälådor i det Hammarlingska "lådelagret" och lyssnade på förkunnelsen: "I begynnelsen skapade Gud himmel och jord etc." När minnet inte räckte längre avslutade han alltid med gravallvarlig röst: "Och det var afton och det var morgon den första dagen." Sedan sjöng vi psalmen "Bereden väg för Herren" i valda delar – förmodligen den enda psalm vi nödortfött kunde. Sin predikartalang hade han givetvis erhållit under de många gudstjänster, som han bevistat tillsammans med sin mor i Elimkapellet.

I 10-årsåldern trillade Rune ner från en s.k. mattstång och skadade ena höftleden. Han haltade och led svårt och läkar- och lasarettbesöken var legio. Men igenting syntes hjälpa. Men så, efter flera års lidande, började han känna sig bättre och efter ett halvår tillfrisknade han helt. Detta uttyddes av hans mor, som var djupt troende, att de förböner, som hållits i baptistkapellet på hennes begäran, hade åstadkommit detta mirakulösa tillfrisknande. Rune blev på kuppen religiös och "frälst" och bytte namn till Enoksson för att poängtera omvändelsen och blev frikyrkopredikant efter några års vederbörlig utbildning. När han under sin utbildning provpredikade en gång i Elimkapellet fick vi, hans tidigare vänner, efter viss tvekan av kapellets ledning, tillfälle att lyssna på Runes predikan och sång. Vi blev högeligen imponerade av såväl hans predikan som hans sång till egenhändigt ackompanjemang på dragspel.

Önskade man äta på restaurang måste man lämna speciella restaurangkuponger för såväl bröd som kött. Dessa måste man växla till sig på kristidskontoret.

Alla familjer odlade sina kontakter med släkt och vänner på landsbygden, där tillgången på fläsk, kött, ägg och spannmålsprodukter oftast var avsevärt bättre än i tätorterna. Man såg ofta personer, som kom resande in från landsbygden på söndag eftermiddag och som antingen bar på tunga väskor eller varsamt höll i pappkartonger (ägg?). Nästan inga beslag gjordes med avseende på denna svarthandel, så länge den hölls på anständig nivå d.v.s. till familjens konsumtion och ej till försäljning.

Relativt snart efter krigsutbrottet kom den s.k. lejdboatrafiken igång och dessa båtar medförde då allahanda förnödenheter. Med de s.k. julbåtarna kom bl.a. apelsiner, som ansågs nödvändiga för folkhälsan. Bananer däremot fick vi inte förrän ett bra tag efter krigsslutet. Den första bananbåten lär ha kommit den 7 september 1945.

Vi hade som tradition, att varje år vid hemfärden från Varberg inköpa en försvarlig mängd s.k. Varbergskorpor hos Hilma Johanssons Bageri i en källare på Kyrkogatan. Dessa inköp

fick givetvis att abrupt slut, då våra kuponger inte tillät detta. Denna delikatess finns tyvärr inte mer.

Far hade en äldre bror, som emigrerat till USA redan före första världskriget. Deras brevväxling fungerade även under kriget, men det tog lång tid för breven att komma fram, då de i allmänhet gick via Ryssland och Sibirien. I USA hade man den föreställningen, att vi i Sverige hade det väldigt besvärligt med mat och andra förnödenheter. Farbror Elmar sände flera "krigspaket" med bl.a. kaffe, tobak, choklad och konserver, vilket givetvis var välkommet.

Trots ransoneringen var hälsotillståndet hos det svenska folket under och efter kriget ovanligt gott, enligt utsago bättre än någonsin vare sig före eller efter kriget. Orsaken till detta var säkert, att krigstidens vardag medförde goda matvanor med bl.a. mindre socker och andra onyttigheter. Folks fysiska kondition blev mycket god, säkerligen beroende på, att vi fick - mer eller mindre frivilligt - mycket motion genom att cykla och gå.

KLÄDER

Skor och kläder var ett besvärligt kapitel, särskilt för barnfamiljer. Såvitt jag kommer ihåg var alla tygvaror, som tillverkade av ull eller bomull ransonerade och kunde endast köpas mot textilkuponger. Kläder och underkläder av viskos (konstsilke) däremot var inte ransonerade. Efter ett tag kom i marknaden ett nytt tygmateriel, som benämndes cellull, framställt av cellulosa. Man tillverkade konfektionstyger för såväl ytterkläder som kavajer och kostymer. Dessa tyger var en blandning av cellull, bomull och ull. Plaggen var slitstarka men sträva och inte speciellt behagliga att bära. Jag kommer väl ihåg, att när jag skulle konfirmeras 1942, fick jag gå med far ner till Hjalmar Anderssons Skrädderi på Stationsgatan och beställa en konfirmationskostym. Den krävde säkert ett stort antal textilkuponger, och jag fick sedan länge endast kläder av cellull.

Alla typer av skor av läder och gummi ransonerades. Efter ett par år kom skodon i marknaden, som var tillverkade av en impregnerad papp, som kallades unika. (Jfr unikabox.) De kunde endast användas i torrt väder. I regn och blöta upplöstes de. Silkestrumpor var det ont om. Nylonstrumpor kom inte i marknaden förrän efter kriget.

ANDRA FÖRNÖDENHETER

Tilldelning av kol och koks var sparsam. I huvudsak fick bostäder och lokaler uppvärmas med ved. Eftersom krigsvintrarna var väldigt kalla sänktes temperaturen i skolsalar och bostäder. Tilldelad koks användes endast, när det var väldigt kallt. När det var som kallast, kunde man i socknarna anbefalla s.k. kokslov – en vecka eller två - till alla barns stora glädje.

Matlagning hemma utfördes på en vedeldad spis, vilket gick bra, eftersom mina föräldrar var vana vid detta från barndomen. Varmvatten för disk och tvätt fick man med hjälp av en liten cistern, som var inbyggd i spisen. Elektriska kokplattor och elektrisk ugn fick vi inte förrän efter kriget. Denna utrustning fick far betala själv.

Alla slags tvål, tvätt- och rengöringsmedel var ransonerade, men ransonerna var relativt väl tilltagna. Sortimentet var sparsamt och bestod huvudsakligen av tyska produkter t.ex. Persil och Henkel.

Varmvatten till bad och dusch fick vi en eller två gånger i månaden. Önskade vi bada eller duscha oftare fick vi gå till Hemgården, Väveribolagets pensionat för ensamstående anställda. I Hemgården fanns många olika rum och utrymmen för sociala aktiviteter bl.a. dusch och karbad. All vittvätt fick utföras i vedeldat bykkrar i källaren.

Hemgården

KOMMUNIKATIONER

Alla resor, som inte kunde göras

med cykel, företogs med tåg eller buss. Tågen på VBHJ, Varberg-Borås-Herrljunga-Järnväg, var vedeldade och gick långsamt. Alla tidtabeller fick ändras, bl.a. för att vi skolelever skulle komma i tid till våra skolor i Kinna, Borås eller Varberg. Man fick gå upp mycket tidigare än före kriget. Alla bussarna drevs nu med gengas. De gick långsamt och fick ofta motorstopp.

Chauffören fick gå ut och fylla på kol eller ved eller "slagga" gengasgrytan, ett ofta smutsigt arbete. Allt detta fick givetvis till följd, att alla använde cykel så mycket som möjligt. Tack vare detta fick jag, när jag började i Kinna Kommunala Mellanskola 1940, gå med far till cykelaffären, och inköpa en ny elegant, blå cykel av märket Crescent. Jag hade denna cykel i många år för att ta mig till Kommunala Mellanskolan i Kinna, gymnasiet i Borås och Chalmers i Göteborg.

Den måste ha varit av god kvalitet. Tidigare hade jag använt min syster Eiras damcykel till hennes förtret. Många elever cyklade 10-20 km till skolan i Kinna. Självt hade jag 5 km, vilket kunde vara nog så besvärligt i regn, snö och kyla.

Krigsvintrarna var väldigt kalla och snörika och vi elever fick ofta mer eller mindre allvarliga frostsador. En av mina kamrater bodde i Öxabäck och kallades följdriktigt för Öxabäckarn. Han cyklade till skolan i Kinna, en distans på 17-18 km, varje dag i fyra år, undantaget några få veckor under de värsta vintrarna.

Under dessa vintrar hade vi mycket snö och temperaturen var ofta lägre än -20°C. Sparkstötting var ett trevligt och användningsbart forskaffningsfordon, som kunde användas så gott som överallt. Vägarna sandades sparsamt och trafiken var begränsad. Alla hade spark; så även vi. Vår spark liknade inte andra sparkar då den hade elegant svarvade trädelar. Var far hade fått tag i den vet jag inte. Sparkar tog man inte in på nätterna, då risken för stöld ansågs obefintlig. Men likväl var vår spark försvunnen en morgon. Stölden anmäldes hos polisen och konstapel Werborn försäkrade, att den snart skulle vara tillbaka. Han kände sina "pappenheimare" och for upp till Skene Skog, där några familjer, gemenligen kallades "tattare", höll till. Och där hittade han en spark, som liknade vår, men den var blåmålad.

Den förmodade tjuven nekade givetvis till stölden men föll till föga, när Werborn vände sparken upp och ner. För på sätets undersida stod målat EIRA, min systems namn, i röd färg. Men jag ville inte ha en blå spark, så tjuven fick behålla stöldgodset och far begärde ingen ersättning.

Under somrarna var familjen i Varberg. Eftersom jag praktiserade på Väveribolagets Centralverkstad i Skene cyklade jag varje veckoslut till Varberg en sträcka på 60 km varje väg. Detta intensiva cyklande fick till följd att gummidäcken på min cykel slets ut och nya

däck var inte lätt att få. Jag måste ansöka om tillstånd hos kristidsnämnden och när jag väl fick däcken, var de kristidsdäck av dålig kvalitet och fick ofta punktering.

FESTER OCH HÖGTIDER

Alla var måna om att årets fester och högtider skulle firas som vanligt dock under iakttagande av kristidens villkor. Vi fick således inte ha tända julgranar utomhus. Den uppskattade julslytningen fick genomföras utan belysning. Påsk- och midsommareldar på kvällstid eller raketer var förbjudna. Den stränga mörk-läggnen, som anbefalldes 1940-41, lättades så småningom.

Julmaten minskades avsevärt till såväl sortiment som kvantitet, även om man sparade köttkuponger till julen. Alla utnyttjade sina förbindelser med släktingar och vänner på landsbygden. Var man god kund hos någon av slaktarna Carl Johansson eller Adolf Johansson kunde man kanske få "gott mått". Och det var säkert många husmödrar som fick några extra kaffeböner till jul av sin specerihandlare. som i vårt fall var Beata Börjesson hos Arvid Börjesson Speceriaffär.

Ett nytt inslag i högtidshållandet var de nationella högtider och fester, som anordnades av flyktingar och emigranter. Till Sjuhäradsbygden kom många flyktingar från Norge, Finland, Balticum och Danmark och det fanns gott om arbete inom textilindustrin.

Under de sista tre krigsåren hade vi en kvinnlig tandläkare, fru Laivins, som var flykting från Lettland. Hon och hennes man, som var musiker och violinist, var medlemmar i en lettisk flyktingförening och de bad mig medverka vid deras högtidssammankomster, eftersom jag hjälpligt spelade piano, för att ackompanjera vid framförandet av nationalsången och patriotiska sånger. (Hon hade kommit efter tandläkare Sam Biber, som hade varit skolans och samhällets tandläkare i många år.)

Dessa sammankomster var i allmänhet mycket känslösa. Många flyktingar hade kvar familjemedlemmar i hemlandet och hade kanske inte hört av dem på länge.

FRITID OCH NÖJEN

Vi lyssnade mycket på radio. Serier som "Optimisten och Pessimisten" var mycket uppskattade. Dagens Grammofonmusik, som hördes vid 18-tiden, var populär. Den började alltid med klassisk musik och avslutades alltid med en patriotisk marsch, Visor av Evert Taube och Lasse Dahlkvist hördes ofta. Ulla Billquist sjöng "Min soldat" och Egon Kärman med soldatkör framförde "Bohus bataljon". Vi kunde också få höra Vera Lynn sjunga "When the lights go on again".

Vi ungdomar lyssnade på och dansade till dansmusik, som sändes på lördag kväll. Det var svenska orkestrar som t.ex. Thore Ehrling. Sommartid var vi ute i folkparker eller dansbanor och dansade till mer

eller mindre väljudande orkestrar. Orkestermedlemmar var ofta inkallade och det var inte lätt att fylla vakanser. Folklivet vid dessa tillfällen var i allmänhet ganska ordningsamt. Starka parkvakter upprätthöll ordningen. Äldre ungdomar medförde en del sprit men inte i någon större utsträckning.

Vi yngre var helt nyktra, eftersom vi inte kunde få tag i sprit. För att få köpa sprit skulle man ha motbok och sådan fick man, när man fyllt 21 år. Vid fester hemma dansade vi till skivor av märket Sonora, som spelades på vevgrammofon. Under de senare krigsåren kunde vi ibland komma över amerikanska inspelningar av populära orkestrar som Glenn Miller, Artie Shaw, Benny Goodman, Louis Armstrong, Tommy Dorsey, Les Brown, Count Basie, Coleman Hawking m.fl.

Folkparkerna var populära. De större hade fina och välbesökta program som "Vårat Gäng" och operetter som "Ökensången" och "Leendets Land".

Bio var kanske det populäraste nöjet. I Skene fanns två biografer, Cosmorama och Folkets Hus. Filmerna var till största delen svenska filmer – Första Divisionen, Flottans glada gossar – och s.k. pilsnerfilmer med Tor Modén, Adolf Jahr, Fridolf Rudin samt bygdekomik. Äventyrsfilmer som Havets Hjältar, En Bengalisk Lancier och Gunga Din var populära för oss ungdomar. Man kunde också se amerikanska musik- och show filmer med storbandsjazz av ovan nämnda orkestrar.

Krigets förlopp och faser fick vi i allmänhet se som förspel till huvudprogrammet. Dessa filmer var oftast propagandafilmer men kunde ibland vara mera neutrala s.k. journalfilmer.

Idrott var populärt och tävlingar med Gunder Hägg och Arne Andersson, som slog världsrekord det ena efter det andra, ofta på Slottskogsvallen i Göteborg, refererades av Sven Jerring i radio.

Väveribolaget anlade en fin idrottsarena, Vävarevallen, i Skene för fotboll och allmän idrott. Seriematcherna i fotboll, som var välbesökta, spelades i allmänhet på söndagarna dock tidigast 13.30, d.v.s. efter högmässan i kyrkan.

Inom brottning hade man de s.k. Fyrstadsserierna i olika divisioner, A, B, C och D. Skene avancerade till division C och var således en klubb bland de sexton bästa i landet.

För att främja hälsa och kondition anordnades den s.k. Riksmarschen, där man skulle gå en viss distans på tid beroende på ålder. Vid fullföljd prestation fick man ett märke för rockslaget.

Jag hade varit scout i flera år, när kriget bröt ut. Scouting var populärt och kom nu riktigt i ropet. Oskar Pettersson, tjänsteman på Kungsfors och brandchef, var vår uppskattade scoutledare. Förutom veckomöten var vi ofta på veckosluten ute på härdande hajker och

övernattade antingen i tält eller under en tät gran. Skaffningen bestod av smörgås, falukorv som grillades över öppen eld, kakao och torkade grönsaker för soppa. Scoutläger arrangerades varje år och var alltid mycket uppskattat. De svenska scoutförbunden hade till 1941 kallat till ett läger för scouter från hela Europa. Lägret låg vid sjön Stråken i Västergötland och hade ca 2 000 deltagare. Det kom givetvis inga deltagare från centrala Europa, men trots kriget kom det ändå ett mindre antal scouter från Danmark, Norge och Finland. Vi hade svårt att få kontakt med dem, då de var mycket förtegn. Om detta berodde på instruktioner hemifrån eller på språksvårigheter, vet jag inte. Vi cyklade till sjön Stråken, vilket tog 1½ dygn och övernattade i en lada med bondens benägna tillstånd. Hem cyklade vi utan övernattning och kom hem kl. 12 på natten fullkomligt genomblöta efter att ha drabbats av ett fruktansvärt åskväder.

Ett annat minnesvärt scoutläger ordnades 1943 vid Sparreviken i Ljungskile, ett härligt ställe med tillgång till bad och sjöliv. Vi cyklade givetvis även dit. Denna gång var inga scouter från utlandet med.

På höstarna brukade vi ungdomar ofta plocka bär och svamp. Under en sådan utflykt, som Lennart Johansson och jag gjorde bortåt Berghem upp i skogen förbi det vi kallade Ramnåsaberget, inträffade något otrevligt. Jag hade varit där flera gånger tidigare tillsammans med far. Vi ställde våra cyklar i närheten av en bondgård, där vägen tog slut, och fortsatte till fots på en stig uppåt skogen. Vi hittade inte mycket svamp, men fann vid en övergiven torpgrund ett härligt bigarråträd men massor av bär.

Vi inmundigade så mycket vi orkade och tog med oss en försvarlig mängd i våra påsar. När vi kom tillbaka till gården var våra cyklar borta. Snart nog kom ett medelålders par utrusande och anklagade oss för stöld av bär. Vi framhöll, att vi hade rätt att plocka bär i skogen, men de hävdade att torpgrunden tillhörde gårdens inägor, vilket givetvis var lögn. De skulle anmäla oss till polisen och hade tagit våra cyklar i beslag. Med ögonen lysande av elakhet och ondska föste de in oss i ett rum och låste dörren. Efter ett tags överläggning anhöll vi vördsamt att få låna telefonen för att meddela våra föräldrar var vi var, för att de inte skulle bli oroliga. Underförstått var givetvis, att vi skulle be dem komma oss till hjälp. Men icke, vi skulle vänta tills polisen kom. Efter en halvtimme eller så fann vi för gott, att identifiera oss och sa att våra föräldrar säkert skulle gottgöra för eventuell skadegörelse. Lennart meddelade dessutom för säkerhets skull att hans farbror för närvarande tjänstgjorde som biträdande landsfiskal i distriktet. Efter ett tag låstes dörren upp och ett surmulet par återlämnade våra cyklar.

En handling som denna rubriceras som kidnappning, men våra föräldrar beslutade att låta saken bero. Lennart fick långt senare en gruvlig hämnd på det elaka paret. Men det är en annan historia.

Viskadalen är ett välkänt åskstråk. Under min barndoms somrar upplevde jag många våldsamma åskväder. När det var som värst, kunde vi se, när blixten slog ner i den närbelägna kyrkan, som var försedd med en effektiv åskledare.

Åsknedslag vållade många bränder ute i bygderna. Jag kommer speciellt ihåg ett vid midsommartid 1936 när åskan slog ner i Övre Gyltegårdens ladugård. Claes Magnusson, som var kyrkovaktmästare, fick en påringning från brandkåren och ombads att klämta med kyrkans klocka, ett vanligt sätt att påkalla hjälp av allmänheten att släcka en stor brand.

Sonen Nils Magnusson fick i uppdrag, att utföra detta och bad mig att följa med. Springande i ett formidabelt skyfall, halvt döva av åskknallar och bländade av ideliga blixtar tog vi oss upp till kyrkan, där vi förskrämda och på darrande ben klättrade upp i mörkret på branta trappstegar. Lyse fanns inte, då det var elavbrott på grund av åskvädret. En miserabel

ficklampa var vår enda hjälp. Vettskrämda kom vi upp till klockvåningen och öppnade luckorna i de fyra väderstrecken. Panoramat var spektakulärt med ett försvinnande åskväder i söder och en enormt flammande röd himmel i norr. Vi började omgående ett intensivt klämtande. Klämtning utfördes genom att man höll kläppen i handen och slog hastigt och så kraftigt man orkade mot klockan, som var stilla hängde rakt ner. Vi höll på i 10 minuter och klättrade sedan halvt döva, men lättade, ner efter väl förrättat värv.

Allmänbildningstävlingar var populära. De tillkom i Uppsala och upphovsman var magister Gösta Knutsson och kunnigast var en man, som hette Einar Haglund. Tävlingar hölls i alla upptänkliga sammanhang och 4-mannalagen satt då under tävlingen uppradade på en scen eller något dylikt.

De bistra vintrarna hade trots allt en stor fördel; det gavs många tillfällen till vintersport. Vi spelade bandy, så fort isen hade lagt sig i december på Hedgärdesdammen. December månad var oftast snöfri med barfrost. Så det dröjde inte länge, innan vi kunde åka skridsko och spela bandy på Hedgärdessjön. Snön kom sedan i januari och snart var gården och skogarna fulla med fina skidspår. Slalom kunde vi åka i Borås i en backe alldeles i anslutning till regementet. Någon lift fanns givetvis inte, utan vi fick knega upp för egen maskin. Om man ville ha riktigt avancerad utrustning, kunde man inhandla skidor med stålkanter och "låg fästpunkt" i sportaffären.

På vintersportlovet ordnades resor till fjällen för lite äldre skolungdom. Som förstaårselev på Borås Högre Allmänna Läroverk fick jag möjlighet att för en relativt modest kostnad följa med årets skidresa till Duved nära Åre i Jämtland vintern 1945. Det var en härlig upplevelse. Vi åkte tåg dit och sov i sittvagnarna, som gjorts om till sovvagnar med hjälp av trälämmar av lamellträ. Var och en hade matsäck och sovsäck med sig. De senare användes sedan under veckan i Duved, där vi inlogerades i en skolsal med våningssängar, pojkar i en byggnad och flickor i en annan.

Vilka härliga dagar. Kallt men solsken varje dag. Stjärnenätter med svepande norrsken. Långa utfärder i fjällvärde varvades med intensiv slalomåkning. Och det fanns ju liftar både i Duved och Åre. Nu fick vi verkligen testa våra utrustningar och de färdigheter vi mödosamt tillägnat oss i boråsbacken. Vistelsen avslutades med en bestigning av Åreskutan. Det var arbetsamt att knega 1450 m uppför, men utsikten var hänförande och nerfärden hissande. Det var nog tur, att det var sista dagen, för många vurpade och slog sönder sina termosflaskor.

ANTISEMITISM OCH NAZISM

Någon antisemitism märkte jag aldrig av. I Skene var tandläkare Biber och hans hustru f. Köpniwsky av judisk härkomst. De hade god tid utvandrat från Polen och hade två döttrar. De smälte bra in i samhället. De var modiga människor, för våren 1939 bilade de tillsammans med herr och fru Lars Öberg, vår provinsialläkare, till Tyskland. De skulle "undersöka hur allvarligt läget var". De kom hem

utan problem men hade oroande intryck att rapportera.

Nazismen var inte speciellt utbredd och såvitt jag minns kom de aldrig upp till 1% i något riksdagsval. Många var däremot imponerade – och med rätta – av tysk kultur och industriell teknik. Skulle någon studera vidare inom fysik, kemi, arkitektur, vägbyggnad, militärteknik etc. sökte de sig till Tyskland. När jag skulle tentera för höjt betyg i kemi fick jag läsa in några ämnen i tysk lärobok. Då hade jag god nytta av de tyska kunskaper rektor Strömberg i Kinna hade skrämt i mig.

Vi hade några nazister i samhället, men de framträdde inte ofta med sina åsikter, varken före eller under kriget - speciellt inte efter den 9 april 1940. De var illa sedda och jag minns en episod, där en av samhällets unga damer uppvaktades av en ung man. När damens far fick reda på, att den uppvaktande unge mannen var nazist blev han portförbjuden. Och så tog den romansen snabbt slut.

Rykten och notiser i tidningarna om koncentrationsläger var oroande. Jag fick redan före kriget på något sätt tag i en ganska tunn bok med titeln "Buchenwald", som skildrade ett koncentrationsläger i Tyskland. Den tyska propagandan angav, att de intagna i koncentrationslägret var brottslingar, kommunister eller andra "fiender" till Tyskland. Begreppet förintelsläger eller "den slutliga lösningen" var för mig, som de flesta andra, ett okänt begrepp tills i början på 1945, när de allierade under framryckning i Tyskland och Polen upptäckte dylika hemskheter i Bergen-Belsen, Auschwitz och många fler platser.

Den s.k. permittenttrafiken på Västkustbanan förbi Varberg betraktades med förvåning och misstro. Det hände, att vi pojkar var nere vid Lilla Apelviken, där järnvägen gick in i en stor skärning, och kastade sten på vagnarna för att visa vår inställning.

KRIGETS NÄRVARO PÅ ANDRA SÄTT

Inkallelserna vållade stora bekymmer för familjer, industrier, skolan, kommunikationer mm. För de som arbetade på Kungsfors underlättades tillvaron och ekonomin något genom tillgången av den s.k. Barnkrubban, som drevs och till största delen bekostades av Väveribolaget. Trots detta fick många familjer stora bekymmer, både ekonomiska och sociala, med skilsmässor som följde på grund av inkallelserna.

Många ungdomar var med i Skene Skytteförening, så även jag. Vi övade skytte på söndagsmorgnar under ledning av Arvid Kristiansson på en skyttebana uppe i Skene Skog. Under årens lopp vann jag flera tävlingar och förutom bucklor och medaljer vann jag ett mausergevär.

Skenes Frivilliga Brandkår övade en kväll i veckan och jag var med först som ordonnans och senare som juniorbrandman. Under årens lopp var jag med om flera utryckningar till både stora och små bränder. De flesta var orsakade av åsknedslag.

Överflygningar av främmande plan skedde då och då. De var obehagliga men på samma gång spännande och spektakulära. I början var det alltid tyska plan, som förmodligen flugit vilse. Vi kunde avläsa det tyska korset i svart och vitt. En del plan flög sakta och lågt och lär ha störtat eller skjutits ner längre in i landet.

Under de sista krigsåren hade vi på Västkusten frekvent överflygningar av allierade plan. Det var såväl jaktplan som stora bombplan. Dessa plan besköts aldrig. Mest spektakulära var de plan som landade på Getteröns flygplats strax utanför Varberg.

MINNEN FRÅN KRIGSSLUTET

När kriget i Europa slutade i maj 1945 gick jag på gymnasiet i Borås i 1:a ring. Krigsslutet firades intensivt i flera dagar speciellt av flyktingarna och vi svenskar gladdes med dem. Man dansade och sjöng på gatorna. I Borås fanns många flyktingar från Norge, Danmark, Finland och de baltiska staterna, som arbetade inom textilindustrin. På gymnasiet samlades alla elever i aulan under ledning av rektor Viktor Engblom till en glad och högtidlig minneshögtid. Alla kände stor tacksamhet och var oerhört lättade nu, när kriget äntligen var över.

Vera Lynns röst med *When the Lights Go on Again* och *We'll Meet Again* hördes på radon.

EFTER KRIGET

Ransoneringsarna fortsatte även efter krigsslutet i Europa och började inte hävas förrän våren 1946, även om ransonerna blev mer generösa efter hand. Förnödenheter kom in med båt till Göteborg i ökad omfattning och jag minns speciellt den första "bananbåten". Tilldelningen var en banan till vuxna och två till varje barn.

Så småningom blev det gott om varor av alla slag i affärerna, men ransoneringsarna fortsatta till allas förtret. Först 1950 hävdades t.ex. ransoneringsarna på kaffe och socker.

Bensin kunde man få fr.o.m. hösten 1945 mot kupong och efter behovsprövning. Men det var värre med däcken. Till en början kunde man utan behovsprövning få regummerade s.k. traktordäck, men de var väldigt dåliga och punkteringarna var legio. Från och med hösten 1946 kunde vi få riktiga däck från Firestones fabrik i Viskafors – givetvis efter ansökan och behovsprövning.

Taxi & bensinstationen

Med båtarna från Amerika kom många nya artiklar. Jag minns särskilt kulspetspennor och nylonstrumpor – de senare till alla flickors glädje. Lätt tvättade och strykfria blusar och skjortor kom också. Och det dröjde inte länge förrän vi fick in nya bilar från Storbritannien av märken som Austin, Morris, Vauxhall och Rover.

Den svenska krigsmakten var väl rustad lagom till krigets slut d.v.s.

sex eller sju år för sent. Jag kallades till värnpliktsutbildning direkt efter studentexamen 1947. Alla övningar förutsatte, att fienden kom från öster. Man kan förmoda, att Sveriges goda krigsberedskap fick stor betydelse under det s.k. kalla kriget.

Värnskatten, som infördes i början av kriget för att bekosta försvarets upprustning, blev kvar till allas missnöje.

Direkt efter kriget kom till våra bygder många flyktingar eller överlevare, som de också rätteligen benämndes, bl.a. från de tyska koncentrationslägren. Jag minns speciellt ett flyktingläger i grannkommunen Svenljunga. Det var flickor och unga kvinnor från Tyskland och Polen, som efter ett första mottagande i södra Sverige samlats till ett gemensamt boende. De tillfrisknade efter hand och många kom sedan att arbeta inom textilindustrin och blev kvar i Sjuhäradsbygden. Efter ett år var lägret tomt.

När kriget väl var slut och bilar och tåg kommit igång på allvar, var det många, som tog tillfället i akt att resa söder ut för att besöka kontinenten. Jag fick möjlighet att tillsammans med några kamrater besöka Danmark 1945. Några år senare, 1950, reste jag tillsammans med min familj runt i Europa. Förödelsen i alla städer på kontinenten, speciellt de tyska, var fruktansvärd och vi förstod då – om inte förr – hur lyckosamt det var, att vi hade undgått krigets fasor.

Jag har personligen egentligen inte förstått krigets enorma tragedi förrän långt senare. Krigsreferaten med förlustsiffror i miljonklassen, totalförstörda städer, judeförföljelser, landsflyktiga i tusental mm hade en avtrubbande verkan. Det var först, när jag såg de stora krigskyrkogårdarna i Colleville-sur-Mer vid Omaha Beach i Normandie och på andra ställen nere i Europa, jag började begripa och tänka efter.

Och när man sedan läser om en grav på Kreta med inskriften (översatt): "Värnpliktige Euan Campbell, född 3/2 1919, stupad 3/9 1940, EN SOLDAT, MIN SON" och på graven bredvid en liten vissnad blomsteruppsättning med texten: "TILL MIN KÄRE FAR, SOM JAG ALDRIG TRÄFFAT" blir man eftertänksam och djupt rörd.

I Bohusläningen var det nyligen en bild införd på en sprucken gravsten, som låg på Tanums kyrkas skräptipp, varav framgick, att den varit på en grav med en stupad kanadensisk flygare. Hans plan hade förmodligen störtat i Skagerack och kroppen flutit i land i skärgården. Den sörjande familjen från Des Mills i Ontario hade, kanske vid ett besök i Tanumshede ordnat gravsten. Nu hade förmodligen den allierade kommittén för vård av de stupades gravar ombesörjt, att stoftet flyttades till Kvibergs kyrkogård, där The Commonwealth War Graves Commission har anlagt en välskött gravplats för döda allierade soldater från båda världskrigen.

EFTERSKRIFT

Ida och Waldemar Blomdahl kom till Skene 1917 från Torsby socken i södra Bohuslän. Deras föräldrar var lantbrukare och handelsmän – bohusläningar har ofta två yrken på samma gång. Mor fick efter folkskolan liksom sina systrar utbildning i lanthushållsskola. Far hade en äldre bror, som skulle ära gården. För att få något intressant yrke utbildade far sig därför på folkhögskola och tog ett antal kurser i skogs- och trädgårdsskötsel. Efter en tids anställning på Hushållningssällskapet i Bohus Län började han på Folkskoleseminariet i Göteborg. Första Världskriget, som började 1914, orsakade med sina inkallelser, att han inte fick sin examen förrän våren 1917.

Efter examen sökte far sin första - och enda - anställning i Skene. Han var då 30 år gammal, en mogen man med gedigen livserfarenhet. Han anställdes av prosten Herder Block sr, som var skolstyrelsens ordförande. Far tillträdde i Skene den 6/8 1917 som vikarie och blev ordinarie folkskollärare 1/1 1918. Lönen var 325:- per kvartal i efterskott.

Mor och far flyttade med sina fåtaliga ägodelar till Skene ett par veckor före höstterminens början. På prostens Blocks fråga hur de skulle klara livsuppehållet tills första lönen kom, härmed implicerande ett eventuellt förskott på

lönen, lär far ha svarat, att de hade med sig ett par lådor med livsmedel från sina respektive hem.

Nya Skolan i Skene – byggd 1908 - var då relativt ny och bestod av en byggnad. Den hade rinnande kallvatten men ingen centralvärme. Skolsalar och bostäder fick värmas med hjälp av kaminer. WC fanns inte, utan elever, lärare och boende hänvisades till torrdass på gården. Förutom att organisera skolarbetet i Örby socken efter de senaste riktlinjerna han fått kunskap om på seminariet, lät han anlägga en stor skolträdgård, där många elever under åren lopp lärt sig grundläggande trädgårdsskötsel. Vidare planterade han ett stort antal löv-, barr- och fruktträd på skolområdet och däromkring. Trädgårds- och skogsskötsel var han stora intresse och bör ha varit duktig i denna disciplin. Han blev nämligen i början av 20-talet erbjuden att bli stadsträdgårdsmästare i Göteborg. Han avstod förmodligen beroende på sin plikt känsla gentemot Örby socken och en önskan, att fullfölja sitt påbörjade arbete att organisera skolväsendet i socknen.

Fars ansvarsområde blev således hela Örby socken med skolor i Örby Haby, Haratången, Gullberg, Backen m.fl. För att familjen bekvämt skulle kunna ta sig till hembygden köpte han en motorcykel, Harley-Davidson, med sidvagn. Hedersmannen Arne Persson, tyvärr nyligen avliden 96 år gammal, berättade för mig vid Nya Skolans/Parkskolans 100-årsjubileum våren 2008, att han som belöning för visad flit i skolarbetet fick lov att putsa fars HD. Motorcykeln använde far sig av även för att enkelt ta sig mellan skolorna och för bl.a. leveranser av skolmaterial som läse- och skrivböcker. På sin modesta begäran om ersättning för bensinkostnader för dessa resor fick han skolstyrelsens avslag. Han fick endast debitera kostnader motsvarande bussbiljetter. Denna debiteringsgrund gällde även sedan far skaffat bil.

Med växande befolkningsunderlag och ökat antal elever behövdes fler klassrum och flygelbyggnaderna tillkom omkring 1928. Inte heller dessa tillbyggnader fick WC eller varmvatten men däremot centralvärme. Duschmöjligheter installerades först omkring 1939 i anslutning till gymnastiksalen. Skene skola hade då två parallella linjer. En folkskoleklass fanns kvar i Gamla Skolan i Assberg.

Far var alltid angelägen om att duktiga elever skulle fortsätta sin utbildning d.v.s. börja i Kinna Kommunala Mellanskola för att ta realexamen. Jag minns särskilt väl två mycket begåvade klasskamrater, Ruth Karlsson och Mats Svensson. Ruth var dotter till åkare John Karlsson på Åkarbo och Mats pappa hade ett litet möbelsnickeri. Far talade med deras fäder, men ingen av dem ansåg detta var någon bra idé.

Nämnas kan, att Ruths brorsdotter Lisa Karlsson är SVT:s reporter i USA.

En annan av mina vänner var ytterst ovillig till att fortsätta studera men tvingades mer eller mindre därtill av sina föräldrar och tog sin realexamen med slätstrukna betyg. Men hans son, däremot, blev en briljant akademiker och tog såväl civilingenjörsexamen som en doktorsgrad i teknologi.

Min syster Eira föddes 1920 och jag själv kom till världen 1927. Efter folkskolan i Skene fortsatte vi våra studier vid Kommunala Mellanskolan i Kinna och sedan vid Borås Gymnasium. Mor gick bort 1949 och far stannade i tjänst tills han 1952 fyllde 65 år, trots att lärare vid den tiden hade rätt att avgå med full pension vid 62 års ålder. Hans kolleger och studiekamrater från seminariet fick i allmänhet Patriotiska Sällskapet medalj efter 25 års tjänstgöring. Så icke i Örby och Skene. I linje med denna njugghet tillerkändes aldrig far titeln "överlärare", vilket givetvis var den rätta med avseende på hans ansvar, utan endast "tillsyningslärare". Detta skulle ha betytt uppflyttning en nivå i lönegradskalan motsvarande ca 50:- mer i månadslön.

Vid sin avgång efter 35 år i kommunens tjänst fick han en obetydlig minnesgåva. Han sade aldrig något till mig om detta, men enligt mor var han förståeligt nog ganska bitter.

Uddevalla i mars 2010

THORILD BLOMDAHL
Bävebäcksgatan 4
451 50 UDDEVALLA
Tfn 0522-30410